

Potřebujeme zemědělství?

Jednou, krátce po Sametové revoluci, jsem cestoval z jakési konference z Brna a v kupé se mnou seděl pracovník ministerstva, který mj. prohlašoval: „Ti zemědělci pořád něco chtějí. Já bych u nás zemědělství zrušil a potraviny bych dovezl!“ Asi byl pod vlivem koncepcí liberálních ekonomů, kteří absolutizují (či dokonce zbožšťují) roli trhu. Zemědělství má ale i řadu dalších funkcí – například údržbu krajiny – a podobné názory jsou krajně nedomyšlené.

České země (tj. Čechy, Morava a Slezsko) patřily v rámci Rakouska-Uherska mezi průmyslově vyspělé oblasti. Mimo to zde bylo i vyspělé zemědělství¹ – země byly v potravinách soběstačné. V té době se většina zemědělských prací dělala ručně či pomocí tažných zvířat. Ke konci 19. století se objevily první mechanizační prostředky, například parní pluh. Po babičce jsem zdědil učebnici „polního hospodářství pro ústavy učitelské“ která podivuhodně popisuje všechny metody tehdejšího hospodaření; řada tehdejších poznatků je dodnes aktuální.

Rozvinuté zemědělství pomohlo našim předkům překonat bez vážných problémů obě válečná období a také krizi ve třicátých letech 20. století. Velká část nezaměstnaných měla na vesnici příbuzné a mohli se k nim v nouzi uchýlit. Poslední období hladu u nás bylo na konci 1. světové války, kdy muži museli narukovat. Za okupace (1939-45) byl zaveden přidělový systém, který fungoval až do posledních dnů války².

Zásobování potravinami hrálo za válečných konfliktů často klíčovou roli. Urychlilo například konec 1. světové války, neboť německá armáda neměla dost potravin. Británie bývala koloniální mocností, která potraviny dovážela po moři; za války se musela rychle přeorientovat na vlastní zemědělství. Lidé tam pěstovali různé plodiny, kde se dalo. Specifická je situace v dnešním Rusku a jiných post-sovětských zemích. Tamní učitel dostává tak nízký plat, že musí ještě pěstovat na zahradě mrkev a jiné plodiny³.

Kolektivizace našeho zemědělství, která proběhla v 50. letech, byla spojena s různými násilnostmi a přehmaty. Lidé si často vyřizovali mezi sebou účty. Museli mezi sebou najít „kulaka“, který byl podle tehdejších ideologických směrnic zodpovědný za všechno špatné. Někteří bohatí sedláci museli odejít na opuštěné statky a byly jim předepsány nesplnitelné dodávky; odseděli si nějaký čas ve vězení. S několika takovými jsem kdysi mluvil a vzpomínali na to s humorem. Nakonec však zasáhla „ruka spravedlnosti“ a bývalí zemědělci se dobře uplatnili na různých místech v průmyslu. Osvícenější vládní činitelé si posléze uvědomili, že jsme tak přišli o zemědělské odborníky.

Přes tuto svízelnou etapu se většina družstev (JZD) postupně vzchopila a začala prosperovat. V družstvech se zachovaly i určité prvky demokracie – volby předsedy a představenstva – a do jejich čela se většinou dostali schopní lidé. Nedostatek pracovníků nahrazovali zpočátku brigádníci z měst – například při sklizení řepy a brambor nebo česání chmele. Od šedesátých let se začala používat velká mechanizace – kombajny apod. Vedle zemědělské činnosti měla družstva povolenu také tzv. přidruženou výrobu, a družstevníci měli také malá hospodářství, „záhumenky“, pro která jim družstvo výhodně dodávalo krmivo a pomáhalo jim se sklízeti (kombajny). Ve srovnání s Polskem, kde kolektivizace neproběhla, si žili naši zemědělci podstatně lépe. Státu se podařilo zachovat i potravinovou soběstačnost, a to přes značný odchod lidí ze zemědělství do průmyslu⁴.

¹ Možno zmínit vynález bratří Veverků, jejichž pluh (ruchadlo) půdu nejen kypřil, ale i převracel

² Někteří lidé, kteří trpěli nemocemi z nadvýživy, se dokonce za války uzdravili

³ Informace z časopisu Ogoňok který jsem odebíral v době „glasnosti“. Z úst jednoho Ukrajince jsem ale slyšel něco jiného – učitelé vybírají peníze od žáků; kdo nedá, dostane zlou známku.

⁴ V Sovětském svazu, který byl „náš vzor“ byla životní úroveň vesničanů mnohem nižší než ve městě. Při okupaci nechtěl prý jeden ruský oficír věřit tomu, že jsou u nás na vesnici zděné domy; schválně vystoupil z vlaku a šel se na to podívat.

Zdá se, že naše zemědělství přežilo celkem bez úhony i dobu tzv. normalizace. Některá družstva začala dokonce podnikat v průmyslových oborech. Tomu stranické špičky nejdříve nepřály, ale nakonec v tom začali hledat záchranu komunistického systému⁵.

Po sametové revoluci se zemědělské závody dostaly do úplně jiného ekonomického prostředí. V rámci restitucí byla družstva povinna vrátit původně vložený majetek svým zakládajícím členům či jejich dědicům. To byla věc zjevně nereálná a přispěla k rozpadu družstev. Na trhu se pak objevily levné potraviny z ciziny, často z dalekých zemí. Lidé si zvykli nakupovat v hypermarketech, kde nacházeli levné potraviny, i když kvalita nebyla vždy nejlepší⁶. Lidé začali zanechávat zemědělskou samovýrobu, která za socialismu představovala asi třetinu produkce zeleniny a ovoce.

Je nad mé síly popsat současný stav našeho zemědělství. Podstatně se snížil stav dobytka, zejména skotu, a ovce se u nás téměř přestaly chovat; vlna se nevykupuje (údajně se dováží z Austrálie). Neobdělaná pole se zalesňují anebo se nechávají zpustnout⁷. Redukce chovu dobytka znamená méně hnoje a ve svém důsledku to vede k nedostatku organické složky v orné půdě⁸. Ta pak přestává být domovem pro půdní organismy⁹, ztrácí průlinčitost a schopnost jímat dešťovou vodu. Výsledkem jsou mj. extrémní počasí, povodně a půdní eroze. Ztráty ornice jsou u nás tak velké, že byl konečně (pod hrozbami sankcí ze strany EU) přijat zákon zpřísnující ochranu půdy. *Rostlinná a živočišná výroba jsou spolu svázány*, jsou součástí přírodního koloběhu.

Rýsuje se tu také možná souvislost s šířením *lýkožrouta smrkového*. V posledních desetiletích pozorujeme snížení hladiny spodních vod. Smrk má mělký kořenový systém a při snížení vodní hladiny již k vodě nedosáhne a začíná chřadnout. Zeslabené stromy jsou pak ničeny kůrovcem – zdravý silný smrk se kůrovci ubrání¹⁰.

Výkupní ceny zemědělských produktů jsou u nás poměrně nízké – jsou tlačeny dolů subvencovanými potravinami, které se k nám dovážejí ze zemí EU nebo z exotických zemí s levnou pracovní silou. Naproti tomu ceny vstupů (pohonné hmoty, hnojiva, chemické postřiky) stále rostou. *Rentabilita je pak závislá na dotacích z ministerstva*. Mnohé zemědělce udržuje při životě jen pěstování řepky olejné, které je podporováno směrnicemi EU (bio-příměs do nafty). Je to vlastně jakési centrálně řízené hospodářství, podobné jako za socialismu.

Před několika lety jsem začal chovat na zahradě kachny, mám pro to na zahradě dobré podmínky (přístup k vodě). Zjistil jsem však, že je nikdo nechce: „*Já si ji raději koupím v supermarketu*“, řekla mi sousedka „*tam to dostanu oškubané a vykuchané*“. Přetrvává domácí chov slepic, ačkoli je zjevně nerentabilní: v padesátých letech stálo jedno vejce asi korunu a nyní stojí 2,50 Kč, ačkoli se jiné ceny zvedly nejméně desetkrát. Domácí vejce je ale přece jen chutnější. Zvířata chovaná doma žijí zpravidla ve svém přirozeném prostředí – důležitý je i kontakt s chovatelem. Zvířata ve velkochovech trpí stresem, který se projeví i na kvalitě produktů. Zahrádkaření a drobné zemědělství je dobrá aktivita pro seniory – přispívá k udržení dobré kondice.

⁵ Mé vzpomínky na působení v JZD AK Slušovice viz „hrst vzpomínek“ na mém webu

⁶ Dovážená zelenina se musí sklízet předčasně a její nutriční hodnota je problematická

⁷ Velké plochy kdysi úrodných polí a luk ovšem zabírají nové dopravní stavby, sklady a hypermarkety, a také velkoryse budovaná satelitní sídliště. Po uvolnění prodeje půdy občanům EU (k němuž má v nejbližší době dojít) skoupí asi část zemědělské půdy cizinci. Část zemědělské půdy je dosud blokována restitučními nároky církve; ta však o půdu (s výjimkou klášterů) nestojí.

⁸ Je třeba se zmínit i o lidských exkrementech – ty se dříve vyvážely (zkompostované) rovněž na pole a nyní se nákladně likvidují v čističkách (pokud nejdou přímo do řek). Tím se přerušil přírodní koloběh živin, např. fosforu, které je třeba nahrazovat umělými hnojivy. Viníkem je symbol naší civilizace – *splachovací WC*.

⁹ Půdní bakterie, dešťovky, chvostoskoky, krtky a jiné, viz článek „Ekologie“ na mém webu

¹⁰ Ing. Jiří Zíka, ústní sdělení

Zdá se mi, že se naše vlády – na rozdíl od rozvinutých zemí EU – se o budoucnost našeho zemědělství příliš nestarají. Při svých cestách po Nizozemí, Rakousku a Švýcarsku jsem viděl malé rodinné farmy, zaměřené hlavně na chov skotu a produkci mléka. Navíc se tam rozvíjí agroturistika, farmáři nabízejí turistické ubytování a pobyt na farmě. Tradiční zemědělství je součástí národního kulturního dědictví a představuje pojistku pro doby krize. Všechno nelze měřit jen ziskem a penězi. Snad si to uvědomí také naši politikové a veřejnost.

Davle-Sloup. 15. července 2011,

Jan Matys

www.technologie-kvalita.cz/honza